

MİLLÎ FOLKLOR

Üç Aylık Türk Dünyası Folklor Dergisi

Cilt : 3 Yıl : 5 Sayı : 17 Bahar 1993

İÇİNDEKİLER

Milli Folklor/Bir Kaç Söz	2
Frances GIELMOR-Prof. Dr. Umay GÜNAY/İspanya'da Folklor Çalışmaları	3
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL/Türk Ergenekon/Nevruz Bayramı ve Kaygusuz Abdal'da «Bir Nevruz Sabahı»	9
Doç. Dr. Harun GÜNGÖR/Kayseri Yöresinde Delikli Taş ve Kayalar	13
Yrd. Doç. Dr. Esmâ ŞİMŞEK/Âşıklar Etrafında Anlatılan Fıkralar	16
Yrd. Doç. Dr. M. Öcal OGUZ/Kıbrıs Manilerindeki Kıbrıs Gerçeği	21
Yrd. Doç. Nursel BAYKASOĞLU/Tavşanlı İğne Oyaları	25
Ümit TOKATLI/Kerkük'te Yağmur Duası	28
Dr. Ali DUYMAZ/Kerem ile Aşlı Hikâyesi Üzerine Bazı Tesbitler	29
Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA/Refik Başaran'ın Türküleri	33
A. VAMBERY-Yücel AKSAN/Yusuf-Ahmet Destanı'nın Önsözü	37
Emet CELİL-Alimcan ANAYET/Doğu Türkistan'da Bir İnanma : «Dokuz»un Sırrı ve Kara Lamba Dansı	41
İsmet ÇETİN/Dede Korkut'un Yaşadığı Dönem Hakkında	43
Nerin KÖSE/Celâl Şah Hikâyesi	46
A. Esat BOZYİĞİT/Börekçi Esnafı ve Türk Dünyasında Börek Adları	50
Rasim DENİZ/Şemsihan	53
Dr. Ali YAKICI/Âşık Tarzı Türk Şiirinde Mektup Geleneği	55
İsmet ALPASLAN/Kore Savaşı ve Bir Halk Şiiri	56
Doç. Dr. Cemal KURNAZ/Taşlıca Köyü (Akseki-Antalya) Manileri	59
Gülşah Taş/Kıskanılan Mazi : Hidrellez	61
Narin AĞA-Habibe YAZICI/Kıbrıs Türk Edebiyatından Beş Kitap	62
Âşık Türki/Büyüklerle Bir Nevruz Masalı	65

FERYAL matbaacılık san. ve tic. ltd.
tel : 229 36 96 - 230 80 61

CELÂL ŞAH HİKÂYESİ

Nerin KÖSE

Türk halk edebiyatının en önemli ürünleri, halk hikâyelerimizdir. Geçmişteki kültürel hayatımızın olduğu kadar, özellikle günümüze yakın teşekkül edenlerinde modern hayatın ve teknolojik gelişmelerin izlerini tesbit ettiğimiz halk hikâyelerimizin bazıları bütün Türk dünyasında, bazıları Anadolu sahası dışındaki Türk topluluklarında, bazıları da sadece Anadolu sınırları içinde bilinmektedir. İşte yazımızda söz konusu edeceğimiz Celâl Şah Hikâyesi de, bu son gruba ait olup sadece Doğu Anadolu'da, Kars bölgesinde yaşamaktadır.

Adı geçen bölgenin Borluk ilçesinde oturan Süleyman Elkılıç'tan derlenen ve halen özel kütüphanemizde bulunan bu hikâyenin kimin tarafından tasnif edildiği bilinmemektedir. Adı geçen şahsın «kırkbeş yıldır bu hikâyeyi anlatıp durduğu»na ilişkin sözlerine bakılarak «Celâl Şah»ın teşekkülünün en geç 20. yy. başı ile 19. yy'ın sonuna çıkarılabileceği anlaşılır.

Hikâyeyi, şu şekilde özetlemek mümkündür: Zamanın birinde herşeyi olan ancak hiç çocuğu olmayan bir padişah vardır. Her umuda sarılan, her denileni yapan hükümdar günün birinde bir erkek evlada kavuşur. Yedi yaşına gelen şehzade Celâl Şah eğitimini yapmak üzere hocaya verilir ve onsekiz yaşına kadar dershaneden hiç dışarı çıkmaz.

Sadece kitabı bilgiler edinen, yaşadığı hayatla en küçük bir ilgisi olmayan Celâl Şah yemeğindeki kemiği ve güneş ışığını bile tanınamaktan doğan bir sıkıntı ile dışarı çıkar. İlk gördüğü kişi, avdan gelen bir adamdır. O da yardımcıları ve atını alarak ava çıkar. Yolları üzerindeki dağda bir geyiğin peşine düşen Celâl Şah'la arkadaşları bu kovalamaca sı-

rasında yedi kişi kahırlar ve bir adada geyiği vururlar. Garip yapılı insanların bulunduğu bu adada bir arkadaşlarını yitirerek Maymunlar Ülkesine gelirler. Bir kitabede gördüğü ve Sultan Süleyman'ın vasiyet ettiği üzere Celâl Şah yedi yıl maymunlara hükmeder. Bu arada bir arkadaşlarını yitiren grup, izin isterlerse de maymunlar iki arkadaşlarını daha öldürürler ve yola üç kişi devam ederler. Karıncalar ülkesinde iki arkadaşını yitiren Celâl Şah nihayet insanoğlunun yaşadığı diyara ulaşır. Yolu üzerindeki ihtiyardan para kazanmayı düşünürken kendini ölü bir atın karnında bulur ve Celâl Şah, büyük bir kuş tarafından havaya kaldırıldığı sırada ihtiyarın isteğiyle içeride bulunduğu bıçakla atın karnını yararak dışarı çıkar. «Karşısındaki dağın en yüksek yerinde kıymetli taşlar olduğunu, onlar, aşağı atmasını» söyleyen ihtiyar mücevherleri alıp, Celâl Şah'ı orada bırakır. Karnından çıktığı ölü atı arayan şehzade giderek «kuşlar ülkesi»ne gelir. Güzel bir köşkün bahçesindeki havuzun başında rastladığı üç kekliğin kız haline geldiğini görür ve en küçüğüne âşık olur. Onun «keklik cildi»ni alan Celâl Şah kızı memleketine götürür. Beraberindeki mücevherleri babasına hediye eden kaşramana padişah, yedi gün yedi gece düğün yapar. Bütün bunlara rağmen «Keklik cildi»ni zaptederek kendisiyle evlenmesini hazmedemeyen Gülpcri gelin» tılsımlı kıyafeti bulur ve —tek çocuğunu da alarak— kendi ülkesine döner.

Karısını aramaya çıkan Celâl Şah, Kuşlar ülkesi'ne geldiğine onun Çin Maçın'da oturduğunu öğrenir. Bir kuşun üzerine binerek «periler ülkesi»ne gelir ve Gülpcri'yi bulur. Ancak

yurdunu özleyen şehzade, karısına «memleketine dönme»yi teklif eder. İki keklik cildini giyerek yola çıkarlar. Ne yazık ki bu mutluluk uzun sürmez ve bir yolculuk sırasında Güleri, kurtlar tarafından parçalanır. Karısını öldüğü yere defneden Celâl Şah, ölene kadar orada yaşar.

Celâl Şah hikâyesi, tamamen nesir olup «halk edebiyatımızda kara (türküsüz) hikâye (I, II. bölüm, s. 114-115) denilen türün örneklerindedir. Anlatının klâsik halk hikâyelerinde görmediğimiz ancak bu tür hikâyelerin teşekkülünde büyük bir rol oynadığını bildiğimiz üzere sadece mensur olarak tesbit edilmesi, metnin «henüz türkülerle zenginleştirilmemiş hikâye» olmasındadır. Zira bazı kara hikâyelerin usta aşıklar tarafından koşma ve destanlarla süslenerek klâsik manada halk hikâyesi haline getirildiği bilinmektedir (2, s. 172; 3, s. 124). Bunun yanında anlatının o yörede masal gibi yorumladığı da gözden uzak tutulmamalıdır.

Diğer halk hikâyeleri gibi

I. Ailesinin ve kahramanın kendisinin tanıtılması

II. Kahramanın macerası

III. Sonuç

bölümlerinden meydana gelen Celâl Şah sözlü anlatılarda görülen «Şimdi dinleyenler sağ olsun, dinleyecekler de sağ olsun» şeklinde, «dua» denilen bir giriş formeliyle başlamakta; Allah hepinize selâmet versin. Bize de hayırlı iman versin» şeklinde, bir bitiş formeliyle sona ermektedir. Anlatının macera kısmında rastladığımız hikâyenin başka bir şekil almakta olduğunu, olayların başka bir yerde cereyan edeceğini anlatan «o gitmekte, biz gelelim Celâl Şah'a... Celâl Şah ordan getsin...» şeklindeki geçiş formelleri ise söz konusu anlatının klâsik halk hikâyeleriyle olan bir başka benzerliğini ortaya koymaktadır.

Celâl Şah'ın gerek kahramanın ve ailesinin tanıtıldığı, gerekse sonuç bö-

lümünün oldukça kısa tutulduğunu tesbit ettik. Bu bölümlerin teferruata dalmadan anlatılmasının anlatıcısının yaşı ile olduğu kadar —kendisinin de ifade ettiği gibi— anlatı geleneğinin giderek zayıflamasıyla da ilgili olduğunu tahmin ediyoruz.

Dikkatimizi çeken hususlardan biri —belki de en önemlisi— Celâl Şah'ın memleketinden ayrılıp dönüşüne kadar —son süratle yaşadığı maceraların Seyfelmülük hikâyeleriyle büyük benzerlik taşıması oldu, özellikle macera bölümünde Celâl Şah'ın önündeki yolu takiben, Seyfelmülük'ün ise sevgilisi Bediatü'l-Cemal'i aramak üzere çıktığı yolculuk sırasında uğramak zorunda kaldıkları Maymunlar Adası (4, s. 53-54), İfritbaş Ülkesi (5, s. 89-91; 6, s. 4) İrem Bağı (5, s. 99) ve Çin Maçın (4, s. 41-42) gibi ülkelerle Hazreti Süleyman'ın da yer alması, dikkate değer. Ancak Seyfelmülük'te, onu her tehlikeden koruyan ve zorluğu yenmesinde yardımcı olan «Süleyman Peygamberin yüzüğü» (4, s. 29) Celâl Şah'ta söz konusu peygamberin hayvanlara hükmeden biri olduğu ve Celâl Şah'ın da bu özelliğe sahip bulunduğu şeklindedir.

Dikkat edilecek olursa Celâl Şah, halk hikâyelerinin ekseriyetinde görüldüğü gibi konusu aşk olmakla birlikte macera yönü ağır basan bir hikâyedir. Bu tür anlatıların pek çoğunda hikâye kahramanın gurbete gitmesine sebep olan aşk söz konusu hikâyede yerini, «av merakı»na bırakmıştır. Kısacası hikâyenin ancak ortasında başlayan bu motif anlatıdaki vakayı ancak belli bir yerden sonra tek başına sürükleyebilen bir özellik kazanmıştır. Hikâyenin ilk yarısındaki maceraların tek sebebi «gerçek dünyayı tanımak isteyen Celâl Şah'ın av çıkmak istemesi»dir.

Gelelim Celâl Şah hikâyesinin çeşitli kültür dönemlerimizden etkilenişine...

EPİK DÖNEMDEN ETKİLENİŞİ

Bilindiği gibi 40 sayılı destanlar-
da önemli bir yer tutar: «Oğuz kırk
günden sonra büyür, yürür, oynar...»
«Üç oğlu olunca büyük bir toy verip
kırk masa, kırk sıra yaptırır... Kırk
gün kırk gece yer içerler...» (7, s. 18-
19). Kazan av yerine döndüğünde oğ-
lu Uruz'un ala gözlü kırk yiğidinin
öldürüldüğünü görür (8, s. 107). İslâ-
miyetten sonraki anlatı geleneğinde
daha fazla görülen bu formel ifade,
söz konusu hikâyede de rastlanmak-
tadır. Celâl Şah, Gülperi Hanım'la ev-
lendikten kırk gün sonra kendi mem-
leketine doğru yola çıkar... Kuşların
bakıcısı, hikâye kahramanını götür-
cek iki kuşu kırk gün besiyeye çeker...
Kuş, yolculuk için kırk tuluk su, kırk
tuluk guyruk ister... Celâl Şah ilk av
denemesini, kırk kişilik bir arkadaş
grubuyla gerçekleştirir...

Göçebe bir hayat süren, hayvan-
cılıkla geçinen Türkler'in hayatında
av, önemli bir yer işgal etmiştir. Oğuz,
gece olunca bütün canlıları yiyen can-
navarı öldürmek üzere avlanmaya çı-
kar (9, s. VIII, 2. nolu dipnot). Salur
Kazan bir şeylân sırasında beylerine;
Yata yeta yanımız ağrıdı
Dura dura belimiz kurudu
deyince, hepsi atlarına binerek ava gi-
derler (8, s. 39).

* Bu özelliği, Celâl Şah'da da tes-
bit ediyoruz: Hikâye kahramanı, av-
dan dönenleri görünce yardımcılarını
ve atını alarak yola çıkarlar. Ancak
Celâl Şah'ın ava gitmesine sebep des-
tanlarda gördüğümüz gibi yaşanan
hayat tarzının gereği olan «avcılık»
değil, «avlanmanın ne olduğunu öğren-
me isteği»dir.

MASAL GELENEĞİNDEN ETKİLENİŞİ

Bilindiği gibi üçlü bakışım kuralı
masalarda önemli bir yer tutar. Olay-
lar önemlerine göre üç süreli bir dü-
zen içinde geçerler. Kişiler de önem-
lerine göre üç bölüğe ayrılır. Anlatı-
daki olayların en son halkası, kişile-
rin de en küçüğü önemlidir. Meselâ
bahçelerindeki elmaları yiyen devi pa-

dişahın üç oğlu da sıra ile yakalama-
ya çalışırlar. İlk iki kardeş bu işi ba-
şaramadığı halde en küçük şehzade
devi yakalar (10, s. 100-104). Masal-
larda bir yapı özelliği olarak gördü-
ğümüz bu kural, incelediğimiz hikâ-
yede de karşımıza çıkmıştır: Nitekim
Celâl Şah girdiği bahçedeki havuz ba-
sında üç keklik görür. Önce, ilk kek-
lik cildini çıkarır ve güzeller güzeli
bir kız haline gelerek havuza girer.
Sıra ikincisine gelir. Üçüncü keklik
genç kız olduğu anda Celâl Şah onun
güzelliğine aşık olur.

Masalarda şekil değiştirme süre-
li değildir. Anlatının sonunda herşey
eski haline gelir. At silkinir, genç bir
delikanlı olur. Kız sırrını meydana çı-
karınca da, kuş olup uçar gider (11,
s. 157-157). Aynı özelliğe Celâl Şah'ta
da rastlıyoruz: Gülperi, peri cildini
burnuna takıverince keklik haline ge-
ler. Bir zaman sonra silkinip çıkarıl-
rince de insan olur.

Celâl Şah'ın eğitimi esnasında «ye-
meğinin içindeki kemiği ve onu fırlat-
tığı camın kırılmasıyla odaya do-
lan güneş ışığını bilememesi» motifi,
masalarda da görülmektedir. Nitekim
İlik Sultan «gözü dışarıda olmaması»
için kapatıldığı ve tavanında camı
olan odasında hep ilikle beslenmekte-
dir. Günlerden birgün yemeğin için-
den bir kemik çıkar. Onun ne olduğu-
nu anlamaya çalışırken kemik elin-
den fırlar ve camı kırar. Ancak, içeri
giren güneş ışığını da bilmemektedir
(11, s. 228-229).

REALİST ÖZELLİKLER

İncelediğimiz anlatı destan, masal
ve hikâye geleneğinin yanısıra gerçek
hayattan da etkilenmiştir: Meselâ yıl-
lardan sonra memleketine dönen Ce-
lâl Şah'ı karşılamak için şehir halkı
«at», «araba», fayton» ne bulursa biner
gider. Destan kahramanlarının arka-
daşı, sırdaşı ve binitisi olan «at»ın ya-
nında «araba» ve «fayton» gibi mo-
torlu taşıtlardan söz edilmesi hikâye-
nin yaygın olduğu veya teşekkül etti-
ği bölgedeki mahalli özelliklerin akset-

mesinin yanında, teknolojik gelişmelerin, söz konusu yöreye aksini göstermesi açısından da önemlidir.

Kahramanın babası olan padişahın bir evlada kavuşmak için klasik halk hikâyeleriyle masal ve destanlarda görüldüğü üzere «Hızır'ın verdiği büyü- lü elmayı yeme» (12, s. 210-211). aç görüp doyurma, çıplak görüp giydirme (8, s. 24) v.b. vasıtalara değil de «ilâç» gibi 20. yy.'ın modern bir insanın baş vuracağı yöntemi uygulaması, hikâyenin kullandığı realist motiflerden biri olmasının yanısıra yöre halkının bu konudaki değer yargısını da ifade etmektedir.

Bu konudaki bir diğer örnek ise Celâl Şah'la Gülperi Hanım'ın oturdukları sarayın «biraz büyücek bir ev», Gülperi Hanım'ın ise «çamaşırını dere kenarında yıkayan orta halli bir erkeğin eşi» olarak yorumlanmasıdır. Ancak bu tasvirde hikâyeyi anlatanın yaşadığı küçük çevresinden çıkmamış, bu konudaki bilgisinin yetersiz olabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır.

Bütün bunlara bakarak Celâl Şah hikâyesinin teşekkülü için şunları söyleyebiliriz: Söz konusu hikâyenin vakayı teşkil eden olayların ve kahramanın yaşadığı olağanüstülüklerin cereyan ettiği memleketleri dikkate alarak masal kaynaklı bir hikâye olduğunu düşünüyoruz. Hikâyeyi anlatan kişi masal konusu üzerine destan ve hikâye geleneğinden gebne birçok özellikleri, hattâ halkın yaşayış tarzının gereği olan pekçok motifi hikâye üslûbu içinde birleştirmiş olmalıdır. Anlatının türküden yoksun oluşu ise hikâyecinin yaşı ile olduğu kadar, anlatıldığı çevrede anlatan ve dinleyen açısından masal olarak yorumlanmasıyla da ilgilidir.

NOTLAR:

- 1 Köse, Nerin: «Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeler», Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir 1989, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- 2 Boratav, Pertev Naili: «Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği», Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946.
- 3 Kırıcıoğlu, Fahrettin: «Türk Dili Dergisi», Sayı: 124.
- 4 Korgunal, Muharrem Zeki: «Seyfül-mülük Hikâyesi», Baykurt Matbaası, İstanbul 1938.
- 5 Seyidoğlu, Bilge, Orhan Yavuz: «Güçlükten Kolaylığa, Kederden Sevince» (Ferec Ba'de's-Şidda) G.Ü. Basım-Yayın Yüksekokulu, Ankara 1990.
- 6 «Seyfül-Mülük'le Bedhül-Cemal», 1991 yılında Ardahan'da oturan Fahrettin Karakaş'tan derlenen bu metin, halen özel kütüphanemizedir.
- 7 Atsız, Nihal: «Türk Edebiyat Tarihi», İstanbul 1943.
- 8 Ergin, Muharrem: «Dede Korkut Hikâyeleri», Boğaziçi yayınları, İstanbul 1984.
- 9 Spies, Otto: «Türk Halk Kitapları», Çev.: Behçet Gönül, Eminönü Halkevi Neşriyatı, İstanbul 1941.
- 10 Alangu, Tahir: «Billur Köşk», Remzi Kitabevi, Yükselen Matbaası, İstanbul 1961.
- 11 Boratav, Pertev Naili: «Az Gittik, Uz Gittik», Bilgi Yayınevi, Ankara 1963.
- 12 Türkmen, Fikret: Tahir ile Zühre», Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

* * * * *

TÜRK OCAĞI'NIN ASIRLIK ÇINARI...

TÜRK YURDU

P.K. 429 Kızılay - ANKARA